

УДК 113/119+177+130.1

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2025-31-2-7>**Ярослав Любивий**

Реструктуризація цінностей в добу глобальної цивілізаційної трансформації

Актуальність. Сучасне глобальне військово-політичне протистояння демократії та тоталітаризму відбувається в умовах епохальної цивілізаційної трансформації та реструктуризації базових стратегічних цінностей людини й суспільства. У сучасному повсякденному житті значення цінностей зростає, позаяк людина у власних діях повсякчасно апелює до них, подібно до того як у попередні часи апелювала до Бога. **Метою** статті є з'ясувати основні характеристики цінностей у сучасному глобалізованому суспільстві і спосіб їх впливу на його розвиток.

Методи. Цінності у даному дослідженні трактуються як практичне узагальнення множини оцінювань життєвих ситуацій, у яких необхідно робити той чи інший вибір, й можуть усвідомлюватися як нормативні орієнтири, у зв'язку з чим враховано онтологічну природу цінностей. **Новизна.** Базові цінності виробляються стихійно або свідомо у процесі діяльності як відповідні стратегії, подібно до того як штучний інтелект виробляє стратегії на основі бази даних та інформації, що надходить ззовні. Цінності мотивують людину до дій і мають програмуючий вплив на міжособистісні відносини та структуру суспільства. **Висновки.** В процесі епохальної цивілізаційної трансформації на перший план виходять цінності виживання людини й суспільства та загострюється проблема актуалізації існуючих та винайдення необхідних для цього нових ресурсів розвитку. Філософія, узагальнюючи історико-філософський досвід свого розвитку, стає метафілософією, котра у контакт з іншими сферами діяльності сприяє осмисленню та формулюванню вироблюваних суспільною системою нових цінностей у змінених історичних обставинах. Демократичне суспільство в умовах зміни світового порядку та загроз екологічного та військово-політичного порядку має подолати практики споживчого експериментування та консолідуватися на основі нової ціннісної стратегії.

Ключові слова: цінності, оцінювання, вироблення стратегій, штучний інтелект, військово-політичне протистояння, демократія, консолідація.

© Ярослав Любивий, 2025

Стаття поширюється
на умовах ліцензії
відкритого доступу CC BY 4.0

Вступ

У сучасному наскрізь глобалізованому світі відбувається епохальна цивілізаційна трансформація, яка викликана технологічними, екологічними, демографічними, культурними та іншими передумовами, що на даному її етапі призводить до геополітичного військово-політичного протистояння демократичних та тоталітарних суспільств, котрі керуються різними базовими системоутворюючими цінностями. В добу кардинальної цивілізаційної трансформації важливо дослідити яким чином відбувається реструктуризація цінностей людини й суспільства. Для цього необхідно з'ясувати основні характеристики цінностей у сучасному глобалізованому суспільстві і спосіб їх впливу на його розвиток, що і буде метою цієї статті.

Методи

Цінності є важливим чинником, що визначає взаємодію людини з природним й соціальним середовищем, а їх характеристики, що репрезентовані у суб'єктивній формі у свідомості людини, укорінені у базових природних закономірностях самоорганізації складних та надскладних систем, у тому числі й біологічних організмів, до яких належить людина.

У суб'єктивній формі цінності проявляються у вигляді мудрості людини, своєрідної передбачливості, закріпленої у її життєвому досвіді у вигляді певних норм, правил, принципів, схем діяльності, котрі виражають стратегію дій та сприяють активній адаптації людини до природного й соціального середовища. Важливим тут є механізм зворотного зв'язку, що дозволяє коригувати адаптаційну діяльність людини у відповідності із змінюваними обставинами та відповідно поліпшувати зазначену стратегію дій. Усвідомлювана та суб'єктивно й формально зафіксована стратегія дій людини є лише своєрідною надводною частиною айсберга реальної стратегії виживання людини, котра є членом людської популяції як самоорганізованої надскладної багаторівневої інформаційної системи. І ця реальна об'єктивна стратегія індивідуальної та колективної дії лише частково фіксується у системах норм та цінностей, якими керуються індивідуальні та спільнотні суб'єкти.

Для критичного індивіда, який бажає користуватися лише перевіреними на власному досвіді фактами, цінності виступають у вигляді ментальних конструкцій суб'єкта, що дозволяють більш-менш успішно діяти і можуть закріплюватися у вигляді життєвої стратегії мудрості.

Тут слід підкреслити, що поняття стратегії вживається у відмінних один від іншого суб'єктивному та об'єктивному аспектах. Зокрема, надскладні фізичні та біологічні системи, що самоорганізуються, мають власні емпірично вироблювані стратегії, котрі мають інформаційну

форму, формуються структурною інформацією та закріплені в їх фізичній будові, в якій водночас функціонує поточна інформація. Структурна й поточна інформація забезпечують адаптивне функціонування системи у певному відтинку часу при надходженні енергії ззовні. Такі способи самозбереження (існування) надскладних систем зі зворотнім самокоригувальним інформаційним зв'язком, які можна назвати стратегіями [Кіссінджер, Шмідт, & Гаттенлогер 2024: 64], є універсальними для всіх цих систем, що самоорганізуються – від фізичних та фізико-хімічних до біологічних, соціальних та технічних систем, включно із рефлексивним мисленням, котре усвідомлює, формулює та застосовує цінності у житті людини.

Для кожної людини базовими цінностями є її власне життя та життя інших людей без яких вона не може існувати і заради яких вона живе, а також навколишнє природне та соціальне середовище, котре є основою її виживання та розвитку. Всі інші цінності є похідними стосовно базових цінностей і є важливими регуляторами діяльності як окремої особи, так і всього суспільства в цілому.

При філософському розгляді проблеми цінностей для визначення їх природи необхідно виходити з певної онтології, зіставляючи суб'єктивні та об'єктивні аспекти. При цьому необхідно запобігати метафізичного підходу до розуміння цінностей як певних онтологічних сутностей, що існують незалежно від реальних конкретних речей. У зв'язку із цим природу цінностей необхідно виявляти шляхом узагальнення емпіричного досвіду оцінювання людиною множини когнітивних виборів конкретних дій в ланцюгу життєвих ситуацій подібно до того як штучний інтелект накопичує інформацію про успішність результатів своїх дій й присвоює цим результатам певні бали [Тегмарк 2019: 108], що характеризується як вироблення стратегій штучним інтелектом. Як зазначають Генрі Кіссінджер, Ерік Шмідт та Деніел Гаттенлогер, вироблення стратегій є одним із способів дії такої технічної інформаційної системи як штучний інтелект [Кіссінджер, Шмідт, & Гаттенлогер 2024: 64], що характерно для всіх складних і надскладних систем, що самоорганізуються.

Із проблемою цінностей, зокрема моральних, мають справу також і розробники штучного інтелекту, яким необхідно узгодити технічні параметри використання штучного інтелекту з моральними цінностями. Ясон Габріель зауважує, що «... при розробці штучного інтелекту необхідно не лише зробити якомога більшу кількість людей щасливими, а й узгодити алгоритми його дій з кантівськими моральними принципами справедливості та добротності таким чином, щоб раціональна моральна воля стала універсальним законом ...» [Gabriel 2020: 411]. Штучний інтелект не можна використовувати так, щоб він завдавав шкоди іншим особам чи призводив до самодеструктивних наслідків. При ко-

дуванні штучного інтелекту, котрий приймає рішення для максимізації шансів на досягнення поставлених цілей, необхідно враховувати моральні наслідки зважаючи на те, що сучасний світ переповнений конкуруючими цінностями. Мета збалансування цінностей при введенні практичних завдань у штучний інтелект полягає в тому, щоб узгодити потужний штучний інтелект з людськими цінностями [Gabriel 2020: 412], проте при цьому необхідно мати на увазі, що різні групи людей мають відмінні між собою цінності [Gabriel 2020: 413]. У зв'язку із цим необхідно зібрати інформацію від окремих осіб й виробити колективне судження щоб задовольнити побажання більшості [Gabriel 2020: 430], або зробити це демократичним шляхом через голосування, обговорення та громадянську участь [Gabriel 2020: 430]. Ясон Габріель вважає, що було б неправильно прив'язувати штучний інтелект до моралі теперішнього моменту, і тому технологам необхідно робити вибір стосовно того, що вони хочуть побудувати [Gabriel 2020: 433], внаслідок цього вони мають бачати всю складність процесу вирішення моральних проблем.

Виклад основних результатів дослідження

Космологічна теорія цінностей Марка Лупісели

Прикладом метафізичного підходу до цінностей є концепція Марка Лупісели, яку він називає «космофілософією» [Lupisella 2020: 7], що досліджує універсум, котрий еволюційно розвивається шляхом розгортання інформаційних стохастичних процесів подібних до розвитку біологічних систем [Lupisella 2020: 12]. Так само еволюційно розвиваються і соціальні системи, котрі виробляють моральні обмеження та спираються на ті чи інші цінності, серед яких беруть гору ті з них, що як довгострокові драйвери більш ефективно сприяють розвиткові та інтеграції суспільства та впроваджують кращий фундамент для нормативної етики [Lupisella 2020: 13]. Такий розвиток Всесвіту можливий, на думку Марка Лупісели, тому, що рушієм цього процесу є Інтелект, який «... у процесі космічної еволюції може досягнути такої точки, що буде створено своєрідний вічний «космічний розум» ... що не суперечить принципу спостережуваності у фізиці ... та крайнім інтерпретаціям квантової теорії стосовно того, що спостереження та свідомість можуть породжувати реальність, включаючи, можливо самі закони фізики» [Lupisella 2020: 17-18]. Телеологічна еволюційна космофілософія Марка Лупісели, за його власною оцінкою, є різновидом пантеїзму чи натуралістичної «релігії», згідно з якою Бог лише формується і може виникнути в результаті інтелектуальної еволюції. Марк Лупісела дотримується думки, згідно із якою космос прагне до самопізнання й досягнення космічного смислу [Lupisella 2020: 11]. Люди як інтелектуальні істоти є

частиною обчислювальної системи, що рухає космос до сингулярності розвитку (developmental singularity) [Lupisella 2020: 7]. На нашу думку, те, що Марк Лупісела розуміє під поняттям Бога, є цілісною системою фізичних та фізико-хімічних констант, які утворюють у Всесвіті ситуацію, коли порядок у певній пропорції перевершує хаос, внаслідок чого ймовірність утворення складних і надскладних систем при надходженні до них енергії ззовні більша за ймовірність їх розпаду [Любивий 2010:394]. Тому упорядкована складність буття визначається не напередіснующим «Інтелектом», а природними закономірностями.

Разом із тим, Марк Лупісела виокремлює природні передумови генези цінностей в еволюції, починаючи із квантового світу і продовжуючи біологічними та культурними системами, а також – на рівні цивілізації, і головним, що об'єднує ці рівні є те, що Всесвіт просякнутий процесами обробки інформації [Lupisella 2020: 12]. На квантовому рівні при певних умовах випадковим чином утворюються складні системи зі стабільною будовою, у яких за посередництвом структурної інформації поточна інформація, що надходить ззовні, регулює взаємодію системи із зовнішнім середовищем, що є передумовою формування стратегій виживання та розвитку біологічних та культурних систем [Lupisella 2020: 41]. На рівні біологічних систем структурна інформація проявляється у вигляді реплікаторів і забезпечує вироблювану емпіричним шляхом стратегію виживання організмів у процесі природного добору (Річард Докінз) [Докінз 2017: 51]. На рівні культур, що виникають на ранніх етапах розвитку людини, відбувається біосоціальний груповий відбір, у результаті якого мають більші шанси на продовження існування ті групи, котрі виробили більш ефективні стратегії виживання та розвитку, зокрема більш сприятливі для діяльності внутрішньогрупові відносини [Lupisella 2020: 22]. Цінності тут усвідомлюються головним чином у магичній чи міфологічній формі. На рівні цивілізації, розвиток якої полягає у формуванні держав з активно функціонуючими соціальними інститутами та рефлексивних форм культури (мораль, право, наука, монотеїстичні релігії, мистецтво і т. п.), цінності стають усвідомленими й набувають нормативного характеру.

Із зазначеною періодизацією Марка Лупісели можна погодитися, проте телеологічний підхід, на мою думку, необхідно замінити на науково-експериментальний, зокрема, використовуючи модель вироблення стратегій штучним інтелектом. Проте, слід зауважити, що штучний інтелект створений для завдань прийняття рішень, і в нього не закладено інстинкт виживання як це притаманно біологічним системам та соціумам.

Андреас Урс Зомер про цінності як структуруючий принцип моралі

На відміну від Марка Лупісели, котрий дотримується космологічної теорії цінностей, Андреас Урс Зомер вважає, що до цінностей необхідно підходити відповідно до того, як вони проявляються у емпіричній практичній діяльності людини. У повсякденному дискурсі людина впевнена у надійності системи цінностей, проте надати їм чіткої емпіричної обґрунтованості не може. Емпірично людина у власній діяльності має постійну справу з процесами оцінювання, котрі мають емоційний характер і не потребує високоорганізованої свідомості і навіть можуть суперечити раціонально осмисленим інтересам, Андреас Урс Зомер зазначає: «Жити означає оцінювати – віддавати перевагу одному над іншим. Ми оцінюємо ситуації, можливості, людей, відчуття. Ці оцінки є вираженням переваг; вони відображають перспективи та інтереси тих, хто проводить оцінку. Ці оцінки визначають життя оцінювачів» [Sommer 2024: 2]. Оцінювання є важливим невід'ємним компонентом життя і тварин, і людини й передбачає порівняння позитивного з негативним, кращого з гіршим, більшого з меншим і т. ін.

Передумовою будь-якого оцінювання є цінності, проте думка про те, що необхідно спиратися на цінності формується лише у XIX столітті у секулярну добу [Тейлор 2013: 637; Тейлор 2018: 35].

У цьому контексті цінності не є системою метафізичних сутностей як підстава для оцінювання у реальному процесі життєдіяльності людини. Як зазначає Андреас Урс Зомер, цінності не є чимось, що передує оцінюванню [Sommer 2024: 4], хоча вони є структуруючим принципом моралі, вони позбавлені субстанційності і є суб'єктивними атрибутами окремих об'єктів [Sommer 2024: 5]. З тим, що цінності мають суб'єктивний аспект не можна погодитися із Андреасом Урсом Зомером, проте людина ефективно забезпечує власну життєдіяльність шляхом адекватного відображення ціннісного аспекту об'єктів, хоча і в суб'єктивній формі свідомості, що власне і є оцінюванням.

Подібно до інших життєвих тваринних форм, людина змушена оцінювати середовище власного існування, проте щодо визначення природи цінностей як таких Андреас Урс Зомер пропонує застосувати формулу «утримання від суджень» античного скептика Піррона з Еліди [Sommer 2024: 11], котра фіксує те, що людина сприймає зовнішні характеристики речей, проте не знає їх сутності. Людина може оцінювати об'єкти, проте не знає що таке цінність як така. Виходячи з цього, Андреас Урс Зомер розглядає цінності як фіктивні субстанції [Sommer 2024: 14], проте це не означає, що їх не існує [Sommer 2024: 15]. З погляду Андреаса Урса Зомера, онтологічно цінності є фікціями, проте вони сприяють здійсненню об'єктивних життєвих функцій людини. Юваль Ной Харарі

подібно до Андреаса Урса Зомера вважає, що, наприклад, права людини також є фікціями, проте фікції виконують функцію організації взаємодії між особами, і тому є корисними у житті людини й суспільства [Харарі 2021: 49]. Разом із тим необхідно зауважити, що сучасне поняття віртуальної реальності займає приблизно ту ж смислову нішу, що й поняття фікції [Любовий 2010: 364]. Віртуальне, як і фіктивне, не існує в емпіричній фізичній реальності, однак суттєво впливає на неї. Тому якщо можна стверджувати, що цінності є фікціями, так само можна стверджувати, що цінності є віртуальними.

Однією із центральних для Андреаса Урса Зомера є проблема співвідношення моральних та економічних цінностей і можливості у процесі дискурсу порівнювати різні цінності. Порівнюють цінності, як правило, у випадку більшої або меншої значущості тієї або іншої цінності, а також можливості оцінювати кількісну міру з певної множини цінностей. У конкретній життєвій ситуації людини, що орієнтується на таку світосмислову надцінність як добро, необхідно співвідносити низку цінностей, вибудовувати їх ієрархію і робити вибір стосовно характеру власних орієнтованих на цінності дій. Крім того, цінності є силою, що структурує не лише соціальний а й фізичний світ, надає йому кількісних характеристик [Sommer 2024: 18-19]. На відміну від релігії, котра акцентувала увагу на провині людини, цінності в часи секуляризації заміняють релігію, набуваючи позитивної налаштованості та контексту [Sommer 2024: 25]. Виступаючи заміником релігії, цінності виконують функцію психологічного захисту й морального виправдання у бізнесі, суспільстві та сім'ї, а для людини, для якої важливішим є не «мати», а «бути», цінності займають центральне місце у світогляді [Sommer 2024: 26], хоча у реальному житті людини альтернативи між «мати» і «бути» немає, оскільки для забезпечення гідної життєдіяльності людина повинна мати певні ресурси.

Цінності людей можуть відрізнятися в залежності від їх природних задатків, виховання, освіти, віку, соціального становища, рівня доходів. Кожний член соціуму при взаємодії з іншими членами стикається з тим, що його цінності відрізняються від цінностей інших осіб, хоча вони мають і спільні цінності ідентичності, що їх об'єднують. Люди можуть мати спільні цінності, але різноспрямовані інтереси; і обстоюючи власні інтереси, кожен буде апелювати до спільних цінностей. Андреас Урс Зомер зазначає, що навіть наш найненависніший антагоніст чи політичний ідеолог буде посилатися на «цінності» [Sommer 2024: 27]. Цінності просякають усі сфери життя, такі як мораль, економіка, політика, релігія, наука і не підпорядковуються жодній із них, породжуючи аргументи для обстоювання власних інтересів представниками цих сфер [Sommer 2024: 27]. У XIX столітті цінності стали сприйматися як субстанції, як

останнє пристанище метафізики, проте водночас відбувається інфляція цінностей [Sommer 2024: 29], тобто цінності знецінюються як абсолютні метафізичні сутності, і набувають значення регуляторів діяльності людини й суспільства.

Моральні цінності неможливо точно вирахувати кількісно, оскільки їх не вдається безпосередньо сумістити з економічними цінностями, проте це не означає, що вони втрачають здатність структурувати світ. Однак неправильно буде стверджувати, що є чітка й усталена структура цінностей і що вони повністю взаємоузгоджені. Як відмічає Андреас Урс Зомер цінності рівності і дружби можуть конфліктувати, бо для людини, наприклад, всі інші можуть бути рівними у своїй гідності, однак вона для дружби обирає когось одного або декількох осіб [Sommer 2024: 29]. Аналогічно цьому, проблемним є суміщення свободи і рівності, якщо в останній враховувати не лише правовий, а й економічний аспект.

Як зазначає Андреас Урс Зомер, «...моральні цінності водночас передбачають альтруїзм і милосердя і це робить їх ... вищими над іншими аргументами в структурі спілкування, оскільки вони виходять за межі індивідуальних перспектив актора до загальної перспективи» [Sommer 2024: 34]. Тому цінності є значущими у ситуації повсякденних дій і мають передусім моральний характер.

На відміну від абстрактного добра та чеснот, цінності мають конкретне застосування у різноманітних життєвих ситуаціях, маніфестуються у видимому сприйнятті як субстанційні та об'єктивні й мотивують людей виконувати свої моральні зобов'язання, котрі вони взяли на себе. Андреас Урс Зомер вважає, що у повсякденній комунікації люди апелюють до моральних цінностей, а не економічної вигоди та політичної кон'юнктури, їм більше імponує ми-відчуття, а не ізоляція [Sommer 2024: 36], фундаментальною ж цінністю є свобода [Sommer 2024: 38], позаяк свобода є умовою нормального конкурентоспроможного розвитку людини.

У сучасному соціумі життя людини стає більш складним, стають більш витонченими механізми регулювання суспільства, внаслідок цього відбувається плюралізація цінностей, вони поширюються на практично всі сфери життєдіяльності. Ціннісні зміни полягають у все більшому зміщенні уваги на розвиток індивідуальних орієнтацій. Ще одним важливим аспектом сучасності, на думку Андреаса Урса Зомера, є знецінення цінностей та знецінення моралі, що виражається у феномені Realpolitik, коли нехтується моралізаторство Вольтера і здійснюється терор під час Французької революції, або купується російський газ [Sommer 2024: 40], що є неабиякою проблемою сучасного світу у ситуації аксіологічної трансформаційної невизначеності.

Специфіка вибору в умовах аксіологічної невизначеності

Регулювання діяльності людини в умовах аксіологічної невизначеності, коли відбувається редукція емоційного аспекту оцінювання дій, розглянув Стефан Ріденер, котрий вважає, що люди у процесі діяльності не є ідеальними агентами і мотивованими тим, що є цінним, і в цих умовах невизначеності вони мають діяти й певним чином оцінювати власні опції. Проте, люди мають інтуїтивно слідувати чомусь, що вони вважають дійсно цінним [Riedener 2021: 13]. При вирішенні питань аксіологічної невизначеності важливо враховувати, крім іншого, цінності населення та теорію добробуту [Riedener 2021: 15]. На думку Стефана Ріденера, зазначений підхід передбачає аксіому стосовно того, що людям необхідно надавати рівні стартові шанси у житті, але врешті-решт результатом цього виявиться той чи інший розподіл товарів між ними [Riedener 2021: 134]. Виходячи із практичних мета-цінностей та ідеї очікуваної максимізації цінності, можна вирахувати ймовірність тієї чи іншої поведінки людини та результату такої поведінки в залежності від того, якими деонтологічними теоріями вона керується [Riedener 2021: 135]. Такий підхід корисний для суспільства, яке знаходиться у стабільному стані безпеки, проте у часи цивілізаційних трансформацій та військово-політичних протистоянь на перший план виходять екзистенційні цінності виживання людини й спільноти та ефективного розвитку, котрий сприяє цьому. Разом із тим, в частині ефективності та очікуваної максимізації цінності зазначена концепція С. Ріденера заслуговує на увагу.

Головним завданням цінностей є мотивація людини до дій, проте, на думку Я-Тінг Чанг а, є питання про когнітивний зміст цінностей. Посилаючись на Девіда Хьюма, Я-Тінг Чанг зазначає, що лише бажання людини створює мотивацію, і тому оціночне судження повинно мати зв'язок з бажанням. Віра і бажання є різними ментальними сутностями: переконання є когнітивним ставленням, інертним до бажання, тоді як бажання є конативним ставленням без когнітивного змісту, а без когнітивного змісту судження не можуть бути істинними [Chang 2021: 56]. Разом із тим наша оцінка керує нашими діями таким чином, що наші оцінки приводять до подальших дій та певних позитивних результатів цих дій. У цьому контексті оцінні судження мають когнітивний зміст і можуть бути істинними або хибними [Chang 2021: 57]. Я-Тінг Чанг вважає, що відношення між мовою і оцінкою не полягає у виразах оцінки і явних оцінюючих словах, а в оцінних настановах. Крім того, саме бажання може бути бажанням того, щоб описове речення було правдивим, тому оціночне судження може мотивувати і бути правдивим [Chang 2021: 57]. Адже крім бажань життєзабезпечення у людини є і бажання реалізувати пізнавальні, солідаристські та інші вищі цінності. З цього можна зроби-

ти висновок, що когнітивна рефлексія емоційних оцінок здійснюється у внаслідок оцінювання результатів практичних дій.

Про зв'язок суджень та емоцій у процесах оцінювання зазначає також і Паскаль Енгел, на його думку, емоції «... охоплюють: чуттєвий досвід з інтенціональним компонентом; спосіб оцінки, заснований на афекті; фізіологічні зміни у вигляді виразу обличчя та інших поведінкових ефектів; характерні почуття та феноменальні якості; когнітивні процеси та процеси уваги; схильність до дій та інший вид мотиваційного компонента; нейронна основа та інші функції і компоненти» [Engel 2021: 77]. Емоції людини засновані на віруваннях та переконаннях і, відповідно, мають інтенціональний зміст. Крім того, емоції передбачають певну оцінку і мають каузально-мотиваційну структуру ставлення до певної ситуації чи проблеми і стимулює раціональну дію людини [Engel 2021: 82]. Емоції людини виражають її узагальнене ідеальне ставлення до передумов її існування і діяльності у світі, пов'язані з нашою природою, залежать від різних обставин і людей, у цьому сенсі емоції є і способом усвідомлення цінностей, і способом реалізації їх. Якщо ставлення до світу є адекватним і люди прагнуть досягти кращого у власному житті, емоції є формою ідеалізації їхніх прагнень, які водночас не відрізняються від об'єктивної точки зору на цінності і норми [Engel 2021: 90]. Емоції є узагальненим, ідеалізованим та цілісним способом існування цінностей людини і разом із раціональним розумінням є мотивуючим орієнтиром її діяльності.

Епістемологія цінностей

Поряд із суто теоретичними філософськими проблемами осмислення цінностей, важливими є і деякі прикладні із них, зокрема ті, що стосуються самої філософії: у чому полягає цінність філософії? Антон Видра відзначає, що це питання виникає у зв'язку із університетською політикою щодо мінімізації ролі філософії. Філософія має іншу цінність, ніж цінність істини, яку здобуває засновані на експериментуванні науки [Vydra 2023: 554]. Антон Видра вважає, що основний принцип філософії як високорефлексивного та саморефлексивного виду думки полягає у переосмисленні власних точок зору, методологій та цілей, а також у переосмисленні стилю та жанру. У цьому сенсі філософія є метафілософією. Антон Видра зазначає: «Як філософи ми не можемо видалити цього з нашого розуму тому що вона формує сутність нашого мислення... Філософи постійно переосмислюють власний стиль мислення» [Vydra 2023: 554] Антон Видра зауважує, що філософи ведуть публічні дискусії з вченими, психологами, художниками, романістами, журналістами, та іншими філософами на телебаченні, радіо, соціальних мережах, подкастах у пошуку всіх можливих способів бути у контакті із сучасним світом

[Vydra 2023: 555]. Якщо науковці створюють цінність знання на основі конфлікту між істиною та хибою, політики – між могутністю і безвладдям, священники – між цінностями побожних і нечестивих, етики – між цінностями правильного і неправильного, то філософи як захисники та охоронці цінностей піклуються про цінності як такі. Їх робота полягає у тому, щоб дослідити цінності, які використовують науковці, політики, митці тощо. Філософ показує, які цінності домінують в певну епоху історії і як ці цінності вписані у наш спосіб життя. Ми вибудовуємо наше життя відповідно до того, яким цінностям ми віддаємо перевагу, обираємо та дотримуємось. Філософи це ті особи, зазначає Антон Видра, що мають всі кваліфікації, щоб мати справу з цими перевагами та виборами детально та глибоко [Vydra 2023: 562]. Філософи вивчають складності людського життя та досвіду, включаючи свій власний, і щоразу переглядають антропологію як вчення і про людину, і про наукове дослідження, і про саму філософію, і тому вона є антагоністичною тим особам, котрі задоволені спрощеним способом життя [Vydra 2023: 563]. В умовах жорсткого військово-політичного протистояння життя людей стає більш складним, і тому зростає роль філософії у осмисленні життєвих стратегій та конкретного вибору напрямку ціннісно збалансованих дій.

Поряд із цінністю філософії, котра сама є важливою науковою галуззю, що досліджує цінності і є їх саморефлексією, важливу роль займає історія філософії, котра порівнює в історичному ракурсі традиційний та інноваційний способи мислення разом із їх соціальним контекстом. Оригінальним тут є дослідження Філом Коркумом проблеми когнітивних цінностей в історії філософії. Історико-філософська наука є не просто переліком та хронологією позицій, а важливим історичним наративом, із яким ми можемо порівнювати рівень інноваційності нашого сучасного мислення, і є цінним для сучасної філософської практики. На думку Філа Коркума історико-філософське знання корисне, оскільки воно дає можливість оцінити й порівняти рівень інтуїції людини у різних історичних контекстах [Corkum: 2024: 602]. Історико-філософське дослідження має показати, які позиції правдиві, які аргументи слушні, які заперечення переконливі; менш важливими є процес розгортання правдивої позиції, обґрунтованість аргументів та гострота заперечень. Заслугує на увагу також співставлення новизни та консервативності думки у соціологічному та історичному аспектах, що вносить у філософську практику інструментальну цінність [Corkum: 2024: 603]. Історико-філософські дослідження підносять ще більшою мірою філософську рефлексію на рівень метафілософської рефлексії, що надає їй практичної цінності.

Новизна

Якщо у суспільстві вирішене питання безпеки, то краща освіта й професійна кваліфікація забезпечують більшу свободу вибору людині. У добу цивілізаційної трансформації й глобальної військово-політичної кризи цінність свободи й безпеки виступають на перше місце.

У цивілізованому ліберально-демократичному суспільстві вирішальне значення мають орієнтовані на ефективну взаємодію між індивідами високоморальні суспільні відносини, котрі сприяють добробуту більшості членів соціуму. Тому тут моральні цінності виступає на перше місце. На противагу цьому у авторитарних суспільствах заснована на політичному насильстві влада правлячої верхівки знецінює й придушує свободу політичної діяльності людини, знижує рівень життя більшості членів соціуму з метою ефективнішого маніпулювання ними. У ліберально-демократичних суспільствах людина поводить себе із скромністю і гідністю, ставиться з повагою до співгромадян незалежно від їх соціального статусу, розуміючи, що високоморальні відносини консолідують суспільство й роблять його конкурентоспроможним.

Висновки

Таким чином, цінності є складною самоорганізованою системою, важливим регулятором суспільних відносин, що має, крім іншого, й інформаційний аспект. Тому при кардинальних ціннісних змінах під час цивілізаційної трансформації, що реалізуються в умовах військово-політичного протистояння демократії та авторитаризму, відбувається реструктуризація базових стратегічних цінностей людини й суспільства. Внутрішньою основою усвідомлюваних людиною цінностей є вироблення стратегій самозбереження та розвитку складних і надскладних систем, включаючи біологічні та соціокультурні системи. Демократичні цінності сприяють створенню органічних самоорганізованих й консолідованих високопродуктивних соціальних систем, що досягають стабільного екологічного балансу природним ненасильницьким шляхом. Філософія та інші соціогуманітарні науки за участю відповідних соціальних інститутів та соціальних мереж мають корегувати саморефлексивні стратегічні ціннісні механізми розвитку суспільства у напрямку зростання відповідальності кожного громадянина за збереження гідного життя людини у сучасній соціально ефективній демократичній спільноті.

Посилання:

Докінз, Р. (2017). *Егоїстичний ген* (Я. Лебеденко, пер.). Харків, Клуб сімейного дозвілля.

- Кіссінджер, Г., Шмідт, Е., & Гаттенлогер, Д. (2024). Епоха штучного інтелекту і майбутнє людства. В: ТОВ «Моноліт Бізз» (упор.). *Штучний інтелект і нейромережі. 112 книжок в одній, що допоможуть вам втілити інновації в життя* (с. 61–80). Харків, Моноліт.
- Любивий, Я. В. (2010). Синергетична та віртуалістична моделі постнекласичної раціональності. У: В. Лях (ред.). *Філософські дискурси раціональності* (с. 320–404). Київ: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.
- Тегмарк, М. (2013). *Життя 3.0. Доба штучного інтелекту* (З. Корабліна, пер.). Київ: Наш формат.
- Тейлор, Ч. (2013). *Секулярна доба. Книга перша*. (О. Панич, пер.). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА.
- Тейлор, Ч. (2018). *Секулярна доба. Книга друга* (О. Панич, пер.). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА.
- Харарі, Ю. Н. (2021). *Sapiens. Людина розумна. Коротка історія людства* (О. Дем'янчук, пер.). Київ: Форс Україна.
- Chang Y.-T. A (2021). Davidsonian Theory of Evaluative Judgment. In C. M. Yang and R. H. Myers (Eds.) *Donald Davidson on Action, Mind and Value*. (Pp. 55-75). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-15-7230-2_4
- Corkum, P. (2024). Philosophy's past: Cognitive values and the history of philosophy. *Philosophy and Phenomenology Research*, 108, 585–606. <https://doi.org/10.1111/phpr.12990>
- Engel, P. (2021). Davidson on Emotions and Values. In S. C.-M. Yang, & R. H. Myers (Eds.) *Donald Davidson on Action, Mind and Value* (Pp. 77-92). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-15-7230-2_5
- Gabriel, I. (2020). Artificial Intelligence, Values, and Alignment. *Minds and Machines*, 30, 411–437. <https://doi.org/10.1007/s11023-020-09539-2>
- Lupisella, M. (2020). *Cosmological Theories of Value. Science, Philosophy, and Meaning in Cosmic Evolution*. Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-25339-4>
- Riedener, S. (2021). *Uncertain Values. An Axiomatic Approach to Axiological Uncertainty* (W. Hinsch, & T. Schmidt, Eds.). Berlin/Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110736199>
- Sommer, A. U. (2024). *Values. Why We Need Them Although They Don't Exist* (P. Richards, Trans.). Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-42159-4>
- Vydra, A. (2023). The value of philosophy: A Canguilhemian perspective. *Metaphilosophy*, 54, 553–564. <https://doi.org/10.1111/meta.12645>

References:

- Chang Y.-T. A (2021). Davidsonian Theory of Evaluative Judgment. In: C. M. Yang and R. H. Myers (Eds.) *Donald Davidson on Action, Mind and Value*. (Pp. 55-75). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-15-7230-2_4
- Corkum, P. (2024). Philosophy's past: Cognitive values and the history of philosophy. *Philosophy and Phenomenology Research*, 108, 585–606. <https://doi.org/10.1111/phpr.12990>
- Dawkins R. (2017). *The Selfish Gene* (Y. Lebedenko, Trans.). Kharkiv, KSD. [in Ukrainian].
- Engel, P. (2021). Davidson on Emotions and Values. In S. C.-M. Yang, & R. H. Myers (Eds.) *Donald Davidson on Action, Mind and Value* (Pp. 77-92). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-15-7230-2_5
- Gabriel, I. (2020). Artificial Intelligence, Values, and Alignment. *Minds and Machines*, 30, 411–437. <https://doi.org/10.1007/s11023-020-09539-2>

- Harari Y. N. (2021). *Sapiens. A Brief History of Humankind* (O. Demyanchuk, trans.). Kyiv: Fors Ukraina. [in Ukrainian].
- Kissinger H. A., Schmidt E., Huttenlocher D. (2024). The Age of AI: And Our Human Future. [in Ukrainian]. In LLC "Monolit Bizz" (Compl.). *Artificial Intelligence and Neural Networks. 112 books in one that will help you bring innovation to life* (pp. 61–80). Kharkiv, Monolit.
- Lupisella, M. (2020). *Cosmological Theories of Value. Science, Philosophy, and Meaning in Cosmic Evolution*. Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-25339-4>
- Lyubiviy Y. V. Synergistic and virtualistic models of post-nonclassical rationality. In: V. Liakh (Ed.). *Philosophical discourses of rationality* (pp. 320-404). Kyiv: G. S. Skovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
- Riedener, S. (2021). *Uncertain Values. An Axiomatic Approach to Axiological Uncertainty* (W. Hinsch, & T. Schmidt, Eds.). Berlin/Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110736199>
- Sommer, A. U. (2024). *Values. Why We Need Them Although They Don't Exist* (P. Richards, Trans.). Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-42159-4>
- Tegmark, M. (2019). *Life 3.0. Being Human in the Age of Artificial Intelligence*. (Z. Korablina, Trans.). Kyiv, Nash Format. [in Ukrainian].
- Taylor, Ch. (2013). *A Secular Age. First book*. (O. Panych, Trans.). Kyiv. DUKH I LITERA. [in Ukrainian].
- Taylor, Ch. (2018). *A Secular Age. Second book* (O. Panych, Trans.). Kyiv. DUKH I LITERA. [in Ukrainian].
- Vydra, A. (2023). The value of philosophy: A Canguilhemian perspective. *Metaphilosophy*. 54, 553–564. <https://doi.org/10.1111/meta.12645>

Yaroslav Lyubiviy. Restructuring of Values in the Age of Global Civilizational Transformation

Relevance. The modern global military-political confrontation between democracy and totalitarianism is taking place in conditions of epochal civilizational transformation and restructuring of the basic strategic values of man and society. In modern everyday life, the importance of values is growing, as a person constantly appeals to them in his own actions, just as in previous times he appealed to God. **The purpose** of the article is to clarify the main characteristics of values in a modern globalized society and the way they influence its development.

Methods. In this study, values are interpreted as a practical generalization of a set of assessments of life situations in which it is necessary to make one or another choice, and are perceived as normative guidelines, which raises the question of the ontological nature of values. **Novelty.** Basic values are produced spontaneously or consciously in the process of activity as appropriate strategies, similar to how artificial intelligence produces strategies based on a database and information coming from outside. Values motivate a person to action and have a programming influence on interpersonal relationships and the structure of society. **Conclusion.** In the process of epochal civilizational transformation, the values of human and societal survival come to the fore and the problem of actualizing existing and inventing new development resources necessary for this is becoming more

acute. Philosophy, generalizing the historical and philosophical experience of its development, becomes a metaphilosophy, which, in contact with other spheres of activity, contributes to the understanding and formulation of new values produced by the social system in changed historical circumstances. A democratic society in the face of changing world order and threats to the ecological and military-political order must overcome the habit of consumer experimentation and consolidate based on a new value strategy.

Keywords: *values, evaluation, strategy development, artificial intelligence, military-political confrontation, democracy, consolidation.*

Любивий, Ярослав, доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України (м. Київ, Україна).

E-mail: yaroslav.lyubiviy@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9929-7323>

Lyubiviy, Yaroslav, Doctor of Science in Philosophy, Professor, Leading Researcher, H. S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv-city, Ukraine).

E-mail: yaroslav.lyubiviy@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9929-7323>

Перше подання / Received: 20.11.2025

Прийнято до друку / Accepted: 29.12.2025

Опубліковано / Published: 31.12.2025